

## СЕКЦІЯ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

**Аксьонова С. Ю.**

*провідний науковий співробітник*

*Інституту демографії та соціальних досліджень*

*імені М. В. Птухи*

**Слюсар Л. І.**

*провідний науковий співробітник*

*Інституту демографії та соціальних досліджень*

*імені М. В. Птухи*

*м. Київ, Україна*

*DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-273-2-15>*

### КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД У СІМЕЙНІЙ ПОЛІТИЦІ У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Відновлення економіки України неможливе без підтримки сім'ї. Сім'я, як базовий інститут суспільства і основний осередок відтворення населення, має могутній потенціал впливу на економічний і соціально-демографічний розвиток. Запорукою швидкого післявоєнного відновлення і подальшого успіху країни є збалансований демографічний розвиток, що неможливий без зміцнення сім'ї, в першу чергу сім'ї з дітьми, створення умов для народження бажаної для сім'ї і необхідної для суспільства кількості дітей.

У численних соціально-демографічних дослідженнях у відповідях на запитання щодо перепон для народження бажаної кількості дітей респонденти ніколи не обмежуються повідомленням однієї перепони, і є лише поодинокі випадки, коли вказують варіант «не знаю» або «важко відповісти» [наприклад, 1].

Частіше зустрічаються ситуації, коли опитувані вагаються і довго роздумують, яку причину відкладання народження дитини/ще однієї дитини або обмеження кількості дітей у сім'ї назвати найголовнішою. Цей факт, поряд з іншим, свідчить, що при прийнятті рішення про народження дитини/ще однієї дитини сім'єю одночасно зважуються декілька чинників, які для певної сім'ї можуть бути рівноцінними і взаємозв'язаними. Отож, і політика, спрямована на підтримку сім'ї, особливо, коли народжується дитина, повинна бути багатовекторною, комплексною, враховувати різні аспекти життя родини.

Навіть в умовах, коли війна триває, доцільно актуалізувати питання застосування комплексного підходу при формуванні сімейної політики, оскільки у важкі, випробувальні для країни періоди з'являється спокуса обмежити кількість запроваджених заходів (наприклад, надавати лише матеріальну допомогу). Втім, відновлення країни, насамперед її економічної сфери, неможливе без всебічної підтримки сім'ї, адже сім'я, як базовий інститут суспільства і основний осередок відтворення населення, має могутній потенціал впливу на економічний і соціально-демографічний розвиток.

Війна вкрай ускладнила виконання сім'єю її основних функцій: дітонародження, утримання, виховання дітей та їх захист, догляд за тяжкохворими родичами та особами літнього віку. Війна спровокувала для українських сімей численні проблеми та ризики, порушила їх нормальний ритм життя через руйнацію житла, соціальної інфраструктури, звичного соціального середовища, а головне – через відсутність безпеки, що є ключовою передумовою життєдіяльності й розвитку. Колосальні людські втрати (як серед військових, так й серед цивільного населення) є втратами для багатьох сімей, адже кожна людина є членом певної родини. Військова небезпека стала причиною вимушеної міграції великої кількості населення, переважно жінок і дітей, як у безпечніші регіони країни, так і за її межі. Відбулись негативні зміни шлюбно-сімейної структури населення: зросла кількість овдовілих, дітей-сиріт, однобатьківських сімей та сімей, де діти мешкають із різних

причин без батьків, самотніх людей літнього віку. Загострилася низка проблем, які існували в Україні ще у довоєнний час: бідності, соціального сирітства, неміцності шлюбу і високого рівня розлучуваності, домашнього насильства і насильства за ознакою статі тощо.

Серед основних проблем подальшого розвитку сім'ї в Україні варто вказати такі:

- деформація статево-вікової структури населення як у наслідок загибелі у бойових діях чоловіків працездатного віку, так й через значну кількість вимушених переселенців, які вирішили не повертатися в Україну; відповідно, відбувається деформація шлюбної та сімейної структур;

- зростання кількості сімей, в яких утриманням та вихованням дітей займаються не батьки (внаслідок їх загибелі, тяжкого поранення, депортації, участі у бойових діях тощо), а родичі (бабуся, дідусь інші);

- низький рівень народжуваності, недостатній навіть для простого відтворення населення, посилення тенденції добровільної бездітності (чайлфрі);

- поширення однобатьківських і однодітних сімей;

- поступове ослаблення шлюбних зв'язків та фактичне розлучення без його юридичної реєстрації внаслідок довготривалої еміграції;

- зростання кількості людей похилого віку (самотніх та подружніх пар найстаршого віку), які не отримують допомогу у веденні домашнього господарства;

- зростання кількості економічно неспроможних сімей;

- збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування;

- ризик загострення гендерних проблем, під загрозою попередні досягнення гендерної рівності на побутовому рівні.

З огляду на зазначені проблеми, а також з метою послаблення існуючих ризиків, потрібно, щоб держава і суспільство здійснювали консолідовану і всебічну підтримку сім'ї та сімейного способу життя. Наразі для нормалізації умов життя української сім'ї,

повернення в Україну вимушених іммігрантів, найважливішим є питання безпеки: безумовно, найкращим рішенням є якнайшвидше і повне завершення війни, але, зважаючи на реальні обставини, важливим кроком у бік посилення безпекової ситуації може бути «закрите небо», принаймні у регіонах України, віддалених від військових дій, де зосереджена велика чисельність внутрішньо переміщених осіб, що поряд з іншим сприяло б зниженню інтенсивності міграції за кордон.

Вкрай потрібним є вирішення житлової проблеми, насамперед для сімей, чиє житло було істотно пошкоджене чи повністю зруйноване. Досвід свідчить, що більшість українців «прив'язані» до свого житла, і для них важливо, що є куди повертатись. У цих питаннях неабияку роль відіграватиме прозорість і справедливість надання компенсацій і допомоги у відновленні пошкодженого помешкання чи придбанні нового житла.

У подальшому відновленні країни комплексна і науково обгрунтована сімейна політика має враховувати традиції української сім'ї, але водночас ґрунтуватися на сучасних цінностях гендерної рівності й свободи вибору.

В Україні діють сімейні механізми підтримки членів родини: сім'я виконує функції щодо догляду і піклування за хворими, особами з інвалідністю, немічними людьми старшого покоління. Зауважимо, що однією із особливостей сучасного суспільного розвитку, коли вік материнства підвищується, поступово подовжується тривалість життя і відбувається старіння населення, є «так званий «синдром покоління сендвіч» – жінки вимушені доглядати одночасно малих дітей і літніх батьків» [2]. Треба визнати, що навіть у мирні часи основні обов'язки щодо ведення домашнього господарства та догляду за дітьми були на плечах жінок, а чоловіки здебільшого відповідали за ремонт (дрібний побутовий чи помешкання) і лише частково допомагали жінкам у домашній роботі [1, с. 102–103]. Однак в умовах війни, коли чоловіки на фронті відвойовують окуповані території та здобувають перемогу, й цей сегмент робіт перейшов до жінок. Навантаження на «слабку стать» значно зросло. Тому посилюється

актуальність розвитку правових, соціальних та економічних умов для якісного, але водночас менш напруженого, виконання сімейних функцій шляхом надання державної матеріальної та інституційної підтримки сім'ям, особливо у тих випадках, коли у складі сім'ї одночасно існують маленькі діти та особи з інвалідністю чи літні люди, які потребують постійного догляду і допомоги.

Одним із трагічних наслідків війни є зростання кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (батьки могли загинути, чи зникли без вісті, чи опинились на окупованих територіях тощо). На державному рівні необхідно проводити послідовну політику піклування про цих дітей, сприяти створенню умов для їх виховання у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до сімейного, оскільки це відповідає інтересам дітей і курсу України на європейську інтеграцію. Необхідна всебічна підтримка і вдосконалення механізмів допомоги всім сімейним формам утримання і виховання дітей цієї категорії – прийомним сім'ям, патронатним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу, сім'ям опікунів, підтримка національного всиновлення.

Таким чином, відновлення країни, протидія негативним тенденціям розвитку демографічних подій, потребує розвиток комплексного підходу у формуванні сімейної політики, в якій охоплювалися б якомога більше аспектів життєдіяльності сім'ї. Гнучка і ефективна, орієнтована на різноманітні життєві ситуації, система соціальних послуг і економічних преференцій повинна забезпечити кожній людині можливість гармонійно поєднувати виконання сімейних обов'язків і професійну самореалізацію.

### **Література:**

1. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Київ : ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.

2. Стрельник О. «Суспільство турботи»: якби мами управляли світом? Гендер в деталях. URL: [https://genderindetail.org.ua/season-topic/feminist\\_utopia/suspilstvo-turboti-yakbi-mami-upravlyali-svitom-1341-082.html](https://genderindetail.org.ua/season-topic/feminist_utopia/suspilstvo-turboti-yakbi-mami-upravlyali-svitom-1341-082.html).